

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Manuela Maciołek, *Tożsamość narodowa Czechów w świetle piśmiennictwa czeskiego do XVIII wieku*, Wrocław 2012, 310 s. ISBN 978–83–7432–807–4.

Publikacja Manueli Maciołek *Tożsamość narodowa Czechów w świetle piśmiennictwa czeskiego do XVIII wieku* jest wynikiem badań literaturoznawczych prowadzonych przez Autorkę w trakcie studiów doktoranckich w Instytucie Filologii Słowiańskiej na Uniwersytecie Wrocławskim. Badaczka już wcześniej publikowała artykuły na ten temat m.in.: *Apologie języka ojczystego w twórczości Jana Evangelisty Kosiny*, *Slavica Wratislaviensia*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, t. CXXIII, Wrocław 2003, *Slezské motivy v tvorbě a životě Bohuslava Balbína a Jana ze Středy*, *Schlesische Gelehrtenrepublik*, *Slezská vedecká obec*, red. M. Hałub, A. Mańko-Mażyński, Wrocław 2012.

Przedmiotem badań oraz zamierzeniem Autorki jest szerokie ukazanie procesów autoidentyfikacji na obszarze kultury czeskiej do XVIII wieku. W tekście Manuela Maciołek śledzi przemiany w rozumieniu tożsamości narodowej na czeskim materiale literackim. Dużą zaletą tej publikacji jest wykorzystanie piśmiennictwa staro-czeskiego (zwłaszcza doby baroku), bowiem do tej pory, jak wspomina w swojej recenzji zamieszczonej na okładce książki Józef Zarek, „istniejące ujęcia polskie i dostępne w polskim przekładzie [...] rozpoczynają analizę lub omówienie problematyki narodowej w Czechach od momentu, w którym Manuela Maciołek ją kończy”.

Na całość omawianej publikacji składają się: wstęp, pięć rozdziałów głównych (z podziałem na podrozdziały), zakończenie, streszczenie w języku angielskim, dziesięciostronicowy spis publikacji oraz indeks osób.

Rozdział I *Apologia języka ojczystego – brakujący element czeskiego Słownika terminów literackich?* stanowi historyczne i teoretyczne wprowadzenie do omawianego problemu. Autorka rozważania na temat czeskiej tożsamości narodowej opiera na apologiach języka czeskiego, które stanowią dla niej materiał źródłowy. W dalszej części rozprawy Autorka skrupulatnie prezentuje dotychczasowy stan badań nad apologetyką zaznaczając, że od XVI wieku rozpoczyna się jej rozkwit w wielu nurtach. Niezwykle ożywienie piśmiennictwa chrześcijańskiego trwać będzie do XVIII wieku, ponieważ następuje konieczność obrony prawd wiary katolickiej przed

hasłami reformacji. Badaczka prezentuje najważniejsze zasady wypracowane przez apologetów chrześcijańskich, z których korzystała młodsza dziedzina apologetyki skoncentrowanej narodowo (nazwana w pracy apologetyką świecką). Zaznacza, że w czeskiej tradycji literackiej i literaturoznawczej synonimem apologii języka stał się termin „jazyková obrana” („obrona językowa”). Za podstawowy łącznik „obron” uznaje tematykę i cel, dla którego zostały napisane, czyli obrona narodu i języka ojczystego, jako jednego z podstawowych nośników tożsamości narodowej w obliczu realnego zagrożenia egzystencji narodowej.

W rozdziale II *W kręgu pojęcia tożsamości narodowej* pogłębia teoretyczne wprowadzenie do zasadniczej części tematu książki o liczne opracowania dotyczące kwestii tożsamości narodowej i kulturowej. Autorka, definiując pojęcie tożsamości, za adekwatne do opisywanej przez siebie sytuacji uznaje propozycje Antoniego Furdala i Mieczysława Porębskiego, ponieważ m.in. w warstwie symbolicznej kultury na pierwsze miejsce w ich dociekaniach wysuwa się język ojczysty, rozumiany jako najbardziej podstawowy system symboliczny i symbolotwórczy. Przywołane zostają tutaj także poglądy Gottfrieda Herdera, który uważał, że system językowy danego narodu kształtuje światopogląd członków tego narodu. Poglądy Herdera słusznie zostały przez Autorkę wspomniane ze względu na ich czeski kontekst. Dalsze rozważania nad zagadnieniem ojczyzny, patriotyzmu, nacjonalizmu, fenomenu narodu, świadomości narodowej, tożsamości narodowej w kulturze doprowadzają Autorkę do konkluzji, że „czeska tożsamość to świadomość czeskości, własnej odrębności, połączona z dumą, która z tej »inności« wynika” (s. 60). Język uznaje za spoiwo oraz „przetrawnik” narodu. Zatem jak najbardziej właściwym wydaje się wybór apologii języka czeskiego na materiał badawczy, bowiem bezpośrednim przedmiotem obrony w czeskich apologiach językowych jest właśnie język ojczysty. Autorka nazywa to zjawisko apologiami czeskości, ponieważ stanowią one zbiór wartości, które na czeskość się składają, w tym również język czeski.

Problematyka czeskiej tożsamości podjęta zostaje jeszcze w rozdziale III *Tożsamość narodowa w czasach burz narodowych (przypadek czeski)*, w którym Autorka zwraca uwagę na stosunek Czechów do „innych” (zwłaszcza Niemców zamieszkujących terytorium Czech). Zdaniem Manueli Maciołek relacje z „innymi” w znacznym stopniu wyznaczały czeską tożsamość.

Najistotniejszą a zarazem najcenniejszą częścią książki są rozdziały IV i V będące gruntowną analizą obszernego materiału literackiego. Autorka w rozdziale IV *Dojrzwienie czeskiej tożsamości narodowej. Apologie językowe od średniowiecza do baroku* przeprowadza analizę zjawiska od początków piśmiennictwa słowiańskiego do 1620 roku. Przypomina tutaj istotne fakty historyczne, które pozwoliły wielu badaczom traktować okres kultury starosłowiańskiej w Czechach jako etap przygotowawczy dla rozwoju literatury pisanej już w języku narodowym. Za najważniejsze

uznane zostało przejście schedy kulturowej po Wielkich Morawach przez Czechów oraz rozwój piśmiennictwa w języku cerkiewno-słowiańskim na ziemiach czeskich. Autorka podkreśla, że w czeskich apologiach językowych nawiązania do św. Cyryla i św. Metodego są ściśle połączone z ideą prasłowiańskiej jedności. „W zabytkach literackich IX wieku pisze się o słowiańskim języku, o słowiańskich ksiązkach, o bardzo »rozgałęzionym« narodzie słowiańskim” (s. 79). W pracy za podstawową przesłankę emancypacji kulturowej uznane zostały wydarzenia XIII wieku, kiedy to na ziemiach czeskich mamy do czynienia z procesem rozwoju gospodarczego powiązanego z nasiloną falą migracji ludności. W dalszej części pracy możemy przeczytać o tym, jak ten społeczno-polityczny ferment oddziaływał ożywczo na politykę oraz literaturę i kulturę. Autorka podda analizie i interpretacji liczne zabytki piśmiennictwa XIII, XIV i XV-wiecznego, uznając *Kronikę* tzw. *Dalimila* (*Dalimilova Kronika* lub *Kronika tak řečeného Dalimila*) za jeden z najważniejszych w dyskusji nad czeską tożsamością narodową, o którym nie można zapominać pisząc o apologetyce językowej w czeskim piśmiennictwie. Autorka pracy przytacza tu wiele trafnych cytatów zaczerpniętych z piśmiennictwa czeskiego tego okresu, których treść potwierdza tezę badaczki, że historycznych korzeni zjawiska należy poszukiwać u początków czeskiej państwowości. W dalszej części rozdziału badaczka przechodzi od okresu, który we wstępie nazywa okresem przed Bohuslavem Balbínem, po czasy Balbína i okres po Balbínie, ponieważ w dziejach czeskiego piśmiennictwa jego twórczość zajmuje bardzo ważne miejsce, a na tle literatury czeskiej doby baroku jest to twórczość wybitna. W następnym podrozdziale *Bohuslav Balbín i jego Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica* będącym najbardziej empiryczną częścią pracy Autorka interesująco prowadzi wywód badawczy, którego celem jest prezentacja życia i twórczości tego jezuitę epoki baroku. Zdaniem Manueli Maciołek rozumienie tożsamości narodowej prezentowane przez Bohuslava Balbína stanowi pomost do czasów czeskiego odrodzenia narodowego, a tym samym jest decydujące dla zrozumienia nowoczesnej czeskości. Jego dzieło *Obrona języka i narodu czeskiego* zdaniem badaczki można uznać za swego rodzaju kanon apologii językowych.

W ostatnim rozdziale V *Na drodze ku nowoczesnej tożsamości narodowej. Apologie języka ojczystego pierwszej fazy czeskiego odrodzenia narodowego (XVII wiek)* przedstawione zostały „obrony” językowe pierwszego etapu odrodzenia narodowego, które Autorka potraktowała jako ilustrację fazy przejścia od „starego” do nowoczesnego pojmowania czeskości.

Publikacja Manueli Maciołek znacznie wzbogaca wiedzę polskich czytelników o to, kim są Czesi, prezentując polemiki towarzyszące narodzinom i procesowi dojrzewania tożsamości czeskiej. Analizowany przez Autorkę książki materiał badawczy, który mogła wykorzystać (w czeskiej myśli literaturoznawczej niewiele

jest opracowań), bezspornie dowodzi obecności, a co za tym idzie konieczności potraktowania zagadnienia apologetyki językowej w szerszym spektrum badawczym. Jak pisze Autorka książki „O wyborze materiału analitycznego zdecydowała skomplikowana, a przez to interesująca sytuacja językowa i narodowościowa na ziemiach czeskich do końca XVIII wieku, która zwiększyła zapotrzebowanie na „obrony” języka i narodu. Słowem pisanym apologetyce językowej przekazywali rodakom wyobrażenie o narodzie i państwie, historii narodowej i języku ojczystym” (s.13). Ważny, urozmaicony i dobrze wykorzystany materiał badawczy zgromadzony przez badaczkę, pozwolił na wprowadzenie kontekstów szerszych, do których zaliczyć należy chociażby historię czy politykę. Książka autorstwa Manueli Maciołek stanowi interesujące i wartościowe źródło wiedzy nie tylko dla historyków literatury oraz bohemistów, ale również dla wszystkich zainteresowanych tematyką tożsamości narodowej małych narodów Europy.

Dorota Żygadło-Czopnik, Wrocław